

⁴⁹ Niektórzy dodają jeszcze jako oddzielne traktaty następujące części z jego *Zapisków*:

O pismach świętych w Babilonii

O takichże w Meroe

Podróż dookoła Oceanu

O historii

Traktat chaldejski

Traktat frygijski

O gorączce i chorobach wywołujących kaszel

Przyczyny prawne

*Problemy dotyczące wytworów ręcznych*¹.

Z innych dzieł, jakie niektórzy przypisują Demokrytowi, część to kompilacje z jego pism, inne zaś według zgodnej opinii są nieautentyczne. Tyle o jego dziełach i ich liczbie.

Było sześciu Demokrytów: pierwszy nasz Demokryt, drugi — współczesny mu muzyk z Chios, trzeci — rzeźbiarz, o którym wspomina Antigonos; czwarty, który pisał o świątyni w Efezie i o mieście Samotrake, piąty — poeta epigramatyczny, który się odznaczał jasnym i żywym stylem, szósty — Demokryt z Pergamonu, który wstąpił się jako autor mów retorycznych.

Rozdział ósmy

Protogoras

480—411 p. n. e.

⁵⁰ Protogoras był synem Artemona, albo, jak podaje Apollodoros (w *Kronice*) i Deinon (w ks. V *Historii perskich*), Maiandriosa. Urodził się w Abderze, co

¹ Tekst jest w tym miejscu niepewny i tytuł nie jest zrozumiały: Χειρόκμητα (w rkp. χέρνιβα) [?] προβλήματα).

stwierdza Heraklides z Pontu (w piśmie *O prawach*), który przypisuje mu również ułożenie konstytucji dla miasta Turioi¹. Jednakowoż Eupolis w *Pochlebcach* twierdzi, że miastem rodzinnym filozofa było Teos. Mówi bowiem tak:

Jest tam też Protogoras Teijczyk².

Protogoras i Prodikos z Keos pobierali honoraria za swoje wykłady. O Prodikosie mówi Platon w *Protogorasie*³, że miał niski głos.

Protogoras był uczniem Demokryta (filozofa, który, jak mówi Favorinus w *Historiach rozmaitych*, nazywany był *Mądrością*, Σοφία). On to pierwszy twierdził, że „o każdej rzeczy istnieją dwa sądy (λόγοι) wzajemnie sprzeczne“ i pierwszy twierdzenia tego dowodził praktycznie w dyskusjach dialektycznych.

Jeden z jego traktatów zaczynał się tak: „Człowiek jest miarą wszystkich rzeczy, istniejących, że istnieją, i nieistniejących, że nie istnieją“⁴. Dowodził też — co stwierdza Platon w *Teajtecie*⁵ — że dusza to wrażenia zmysłowe (αἰ αἰσθήσεις) i nic poza tym i że wszystko

¹ Była to kolonia panhelleńska w południowej Italii (w Lukanii), założona z inicjatywy Perykleasa w r. 444 p. n. e.

² Teos, jońskie miasto na wybrzeżu Azji Mniejszej, było miastem macierzystym położonej w Tracji Abdery — toteż nazwanie Protogorasa Teijczykiem nie było sprzeczne z powszechnie przyjmowaną informacją, że urodził się w Abderze.

³ 316 A.

⁴ To słynne twierdzenie Protogorasa, tzw. twierdzenie *Homo mensura*, otwierało jego traktat (zaginiony) pt. *Prawda, czyli mowy obalające* ('Αλήθεια ἢ Καταβάλλοντες). Przytacza je także Sekstus Empiryk (*adv. Math.* VII 60) i Platon (*Teajtet* 151 E).

⁵ 152 nn.

jest prawdziwe¹. Inny traktat Protagorasa² zaczynał się od słów: „O bogach nie mogę wiedzieć ani że istnieją, ani że nie istnieją³; wiele jest bowiem przeszkód na drodze do zdobycia takiej wiedzy, że wymienię niemożliwość doświadczenia zmysłowego w tej dziedzinie i krótkość ludzkiego żywota⁴“. Z powodu tego 52 ustępu Ateńczycy skazali filozofa na wygnanie, a dzieła jego spalili na agorze, wezwawszy uprzednio przez herolda wszystkich posiadaczy takowych, ażeby je tam złożyli.

Protagoras pierwszy kazał sobie za naukę płacić sto min. On też pierwszy wyróżnił w gramatyce czasy, pierwszy wykładał o znaczeniu stosownego momentu (*καιρός*)⁴, pierwszy wprowadził zwyczaj dysput dialektycznych i uczył stosowania sofizmatów w zawodach retorycznych. W dyskusjach dialektycznych nie zajmował się treścią myśli (*διάνοια*), lecz koncentrował się na samych słowach, stając się protoplastą współczesnych powierzchownych erystyków⁵. Z tego też powodu mówi o nim Timon:

Waleczny Protagoras, mistrz w walce na słowa.

53 Protagoras był też pierwszym, który wprowadził

¹ Czy raczej: wszystko, co się komu prawdziwym wydaje, jest prawdziwe, nie można bowiem dowieść obiektywnej prawdziwości (ani fałszywości) żadnego sądu.

² Był to traktat *O bogach* (*περὶ θεῶν*), z którego zachował się tylko ten fragment.

³ Cytując to zdanie, Euzebiusz (*Przeb. evang.* XIV 3,7) dodaje: „Ani jaka jest ich istota i jak się przejawiają“.

⁴ *Καιρός* to stosowny moment czy okazja. Od okazji, czyli od okoliczności, zależy, czy dany pogląd jest (relatywnie wzgl. pragmatycznie) prawdziwy, czy nie.

⁵ Erystyka — sztuka prowadzenia sporów słownych.

innowacje do sokratycznej metody prowadzenia dyskusji. On też pierwszy — co stwierdza Platon w *Eutydemie*¹ — stosował w dysputach argument „Antystenesa, mający dowodzić niemożliwości obalenia jakiegokolwiek sądu². Wedle informacji dialektyka Artemidora³ on też pierwszy uczył, jak w dyskusjach odierać tezy ogólne. Jego wynalazkiem były podkładki dla tragarzy, tzw. *τῶλαι*, które umieszczone na barkach ułatwiały noszenie ciężarów (mówi o tym Arystoteles w piśmie *O wychowaniu*⁴); sam bowiem, jak wspomina gdzieś o tym Epikur⁵, był kiedyś tragarzem; i wtedy właśnie zainteresował się nim Demokryt, zobaczywszy, jak zrecznie miał związane polana, które przenosił.

Protagoras był też twórcą podziału wypowiedzi na cztery rodzaje⁶: życzący, pytający, odpowiadający 54 i rozkazujący (inni mówią, że wyróżniał siedem rodzajów: narrację, pytanie, odpowiedź, rozkaz, oznajmienie, życzenie, wezwanie), i te rodzaje nazywał podstawami języka. Natomiast Alkidamas⁷ przyjmował inne cztery rodzaje wypowiedzi: twierdzenie, przeczenie, pytanie, przemówienie.

Pierwszym utworem Protagorasa odczytanym pu-

¹ 286 c.

² Słynne *ὅκ ἐστιν ἀντιλέγειν*, teza Antystenesa, wedle której każde twierdzenie jest równie zasadne i żadnego nie można obalić. U Protagorasa teza ta brzmi nieco inaczej: wszystkie twierdzenia są równie nieuzasadnione, żadnego nie można obalić, ale nie można też udowodnić.

³ Postać skądinąd nieznana.

⁴ Frg. 63 R. Pismo to się nie zachowało.

⁵ Usener, fr. 172 p. 153, 2.

⁶ Podział ten odpowiada mniej więcej naszym trybom czasownika.

⁷ Retor i sofista, uczeń Gorgiasza.